

УДК 346.9:347.736

Я. О. Левшина
суддя господарського суду Донецької області

ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО

Постановка проблеми. Процедура банкрутства є дієвим механізмом відновлення платоспроможності боржників та захисту інтересів кредиторів. Арбітражний керуючий є одним із ключових учасників справи про банкрутство, без якого не обходиться майже жодна справа (крім справ про так звані власні банкрутства, де можуть бути винятки). Т.В. Степанова відзначає, що арбітражний керуючий є самостійною і активною фігурою у справі, захищає чужий законний інтерес, несе відповідальність за власні рішення та дії в процедурі банкрутства, повністю підконтрольний та підзвітний господарському суду і повинен діяти виключно в межах, наданих йому законом, а у випадках прогалин або колізій чинного законодавства – з пріоритетом інтересів боржника [1, с. 98]. Арбітражний керуючий є професійним учасником справи про банкрутство, який, залежно від стадії провадження, може перебувати у статусі розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора. У свою чергу, з боку законодавця необхідно забезпечити належний рівень правового регулювання здійснення арбітражного управління та встановлення ефективних форм контролю за їх діяльністю. Відповідно, встановлення юридичної відповідальності таких суб'єктів покликано забезпечити охорону прав та законних інтересів інших учасників відносин неспроможності від неправомірних дій [2, с. 216]. Таким чином, актуальним залишається дослідження питань притягнення арбітражних керуючих до відповідальності, особливо з точки зору комплексного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Правове регулювання провадження у справі про банкрутство неодноразово опинялося у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких можна відзначити: О.А. Беяневич, А.А. Бутирського, І.А. Бутирську, Л.І. Грабован, В.В. Джуня, І.О. Вечірка, Б.М. Полякова, О.П. Подцерковного, П.Д. Пригузу, Л.Г. Талана та інших. Разом з тим, доводиться констатувати, що недостатньо дослідженим є питання видів відповідальності арбітражного керуючого, що і обумовило вибір теми даного дослідження.

Метою даної статті є комплексне дослідження видів відповідальності арбітражного керуючого та аналіз особливостей їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Я.Г. Рябцева у своєму дисертаційному дослідженні доходить висновку, що відповідальність арбітражного керуючого у процедурах банкрутства включає:

- 1) господарсько-правову відповідальність;
- 2) адміністративну відповідальність;
- 3) кримінальну відповідальність [3, с. 10].

В.Я. Юрченко, крім вказаних трьох видів відповідальності, виділяє ще й цивільно-правову відповідальність [4].

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) у ст. 107 визначає: арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори) несуть за свої дії та заподіяну третім особам шкоду цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, встановлених законом [5]. Як бачимо, про господарсько-правову відповідальність арбітражних керуючих Закон про банкрутство прямо не зазначає, хоча аналіз Закону дозволяє говорити і про такий вид відповідальності. Що стосується господарсько-правової відповідальності, то Я.Г. Рябцева визначає, що господарсько-правова відповідальність арбітражного керуючого полягає в:

1) усуненні арбітражного керуючого у разі невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків у процедурі банкрутства за відсутності значної шкоди, завданої боржнику чи кредиторам;

2) анулюванні ліцензії арбітражного керуючого у разі невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, що завдало значної шкоди боржнику чи кредиторам;

3) відшкодуванні збитків, завданих кредиторам та іншим особам діяльністю арбітражного керуючого [3, с. 10].

Погоджуємось з тим, що усунення арбітражного керуючого у разі невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків у процедурі банкрутства за відсутності значної шкоди, завданої боржнику чи кредиторам, є проявом господарсько-правової відповідальності, однак позбавлення права на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) у контексті діючої редакції Закону про банкрутство (ст. 109) віднесено до дисциплінарних стягнень. Відшкодування ж збитків, завданих кредиторам та іншим особам, вважаємо за доцільне відносити до цивільно-правової відповідальності. Цивільно-правова відповідальність арбітражного керуючого передбачена ст. 111 Закону про банкрутство, і має на меті захист майнових прав всіх осіб, яким може бути завдано шкоди незаконними діями арбітражно-

го керуючого. При чому така відповідальність обов'язково повинна бути застрахована.

Господарсько-правова відповідальність арбітражного керуючого – це заходи впливу, які може застосувати господарський суд з власної ініціативи або з ініціативи комітету кредиторів щодо арбітражного керуючого, який неналежним чином виконує свої обов'язки. Господарський суд у справі про банкрутство здійснює контроль за діяльністю арбітражного керуючого і у випадку виявлення порушень постановляє відповідні ухвали. Як вірно зазначає Л.М. Ніколенко, контроль, як відомо, є ефективним тільки тоді, коли в руках контролюючого є документ, що дозволяє залучити контрольованого до відповідальності за неналежне виконання обов'язків [6, с. 34–35].

Характерним є наступний приклад із судової практики. Господарський суд Закарпатської області, розглядаючи скаргу про усунення ліквідатора, встановив таке. Як вбачається з матеріалів справи, стверджується заявником та не спростується наявними у справі матеріалами, ліквідатором у порушення вимог Закону не подано комітету кредиторів та суду відомості стосовно отримання від боржника у процедурі розпорядження майном та ліквідації балансу, звіту про фінансові результати, звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал, звіту про наявність і рух основних засобів, інвентаризаційного опису, наказу про проведення інвентаризації тощо. Також ліквідатором не подано суду доказів виконання вимог ухвали суду щодо зобов'язання керівника боржника забезпечити проведення інвентаризації майна. За результатами розгляду скарги суд ухвалив задовольнити скаргу та припинити повноваження ліквідатора [7].

При чому, як відзначає І.А. Бугирська, межі реагування суду на недобросовісні дії арбітражного керуючого не залежать від процесуальної активності учасників справи про банкрутство. Зокрема, суд може усунути арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) від виконання ним своїх обов'язків як за наявності клопотання учасників процесу (комітету кредиторів, органу, уповноваженого управляти державним майном – для державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків), так і за власною ініціативою [8, с. 62–63].

Ю. Кабенюк відзначає, що питання щодо притягнення до відповідальності арбітражного керуючого вирішується поза межами справи про банкрутство, та господарським судом такі справи не розглядаються. Господарський суд може прийняти рішення лише щодо усунення арбітражного керуючого від виконання своїх обов'язків у певній судовій процедурі у зв'язку з неналежним виконанням ним своїх повноважень [9, с. 94].

Дійсно, питання про притягнення арбітражного керуючого до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності вирішується поза межами справи про банкрутство, а в межах справи про банкрутство господарський суд уповноважений приймати рішення тільки про застосування до арбітражного керуючого засобів господарсько-правового впливу. Разом з тим, у науковій літературі часто висловлюється думка про те, що до дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих має притягувати не державний орган з питань банкрутства, а господарський суд. Так, наприклад, Г.В. Астанін вважає, що відносини дисциплінарної відповідальності мають складатися між господарським судом та арбітражним керуючим. І такі відносини дійсно існують і полягають в усуненні господарським судом арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) від виконання своїх обов'язків за їх невиконання або неналежне виконання. Це фактично і є мірою дисциплінарної відповідальності арбітражного керуючого [10, с. 99]. На нашу думку, це було би порушенням незалежності арбітражного керуючого, і суперечить загальним засадам дисциплінарної відповідальності. Адже природа дисциплінарної відповідальності передбачає, що до такого виду відповідальності притягує або роботодавець працівника, або передбачені відповідним законом спеціальні органи представників особливих професій (такі відповідні органи існують для адвокатів, прокурорів тощо). Щодо професії арбітражних керуючих таким органом виступає державний орган з питань банкрутства, а господарський суд у справі про банкрутство не повинен здійснювати невластиві для себе функції.

Що стосується кримінальної відповідальності, то Кримінальний кодекс України тричі прямо згадує про арбітражного керуючого як про суб'єкта злочину – у ст. ст. 232-1 (незаконне використання інсайдерської інформації), 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) та 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги) [11]. Однак це не означає, що арбітражний керуючий не може бути суб'єктом інших злочинів – адже Закон про банкрутство прирівнює його на час виконання професійних обов'язків до службової особи боржника, а тому він може бути і суб'єктом всіх «службових» злочинів.

З цього приводу Б.М. Поляков відзначає, що таке прирівнювання до посадової особи підприємства-боржника необхідне для притягнення арбітражного керуючого до кримінальної відповідальності. При цьому законодавець чітко визначає період, коли арбітражний керуючий набуває статусу посадової особи підприємства-боржника, а саме: з моменту винесення ухвали (постанови) суду

про призначення арбітражного керуючого до моменту припинення діяльності останнім [12, с. 35].

Адміністративну відповідальність арбітражного керуючого можна класифікувати: на 1) прямо передбачену нормами КУпАП; 2) відповідальність згідно з нормами КУпАП, які передбачають спеціального суб'єкта, що здійснює управлінські й організаційно-розпорядчі функції від імені юридичної особи; 3) відповідальність, що передбачена нормами спеціального законодавства про організацію діяльності арбітражного керуючого і є ретроспективною, тобто передбачає настання несприятливих наслідків для арбітражного керуючого через вчинення ним порушення законодавства; 4) позитивну відповідальність, що передбачає дотримання норм і правил, якими передбачено кваліфікаційні вимоги до арбітражного керуючого [13, с. 131].

Висновки. Проведене нами дослідження дозволило дійти наступних висновків. Великий обсяг повноважень, якими наділяється арбітражний керуючий у справі про банкрутство, вимагає з боку законодавця належного рівня правового регулювання здійснення такої діяльності та встановлення ефективних форм контролю за діяльністю розпорядника майна, керуючого санацією та ліквідатора. Залежно від правового регулювання, на сьогоднішній день можна говорити про такі види відповідальності арбітражного керуючого: господарсько-правова, цивільно-правова, дисциплінарна, адміністративна та кримінальна. Що стосується кримінальної та адміністративної відповідальності, то арбітражні керуючі можуть бути притягнені до неї і як суб'єкти незалежної професійної діяльності – арбітражні керуючі, і як посадові особи боржника (банкрута).

Література

1. Степанова Т. В. Щодо поняття та характерних рис арбітражного керуючого. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 94–99.
2. Твердохліб Ю. В. Правове регулювання дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності у сфері арбітражного управління підприємством у процедурі банкрутства в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 216–218.
3. Рябцева Я. Г. Правовий статус арбітражного керуючого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 18 с.
4. Юрченко В. Я. Відповідальність арбітражного керуючого. *Інновації та традиції в науковій думці: Матеріали наук. конф. Київ*. Вип. 16. 16–18.08.16. URL: <https://int-konf.org/ru/2016/innovatsiji-ta-traditsiji-v-suchasnij-naukovij-dumtsi-16-18-08-2016/1273-yurchenko-v-ya-vidpovidalnist-arbitrazhnogo-keruyuchogo>.
5. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440.
6. Ніколенко Л. М. Суддівський розсуд при доказуванні у господарському процесі України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2003. № 5. С. 32–35.

7. Ухвала Господарського суду Закарпатської області у справі № 907/308/16 від 20 вересня 2018 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/76687962/> (дата звернення: 29.09.2018).

8. Бутирська І. А. Правовий статус учасників справи про банкрутство: Монографія. Чернівці: Технодрук, 2017. 184 с.

9. Кабенюк Ю. Загальна характеристика відносин арбітражного управління у процедурі банкрутства. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 6. С. 87–95.

10. Астанін Г. В. Про співвідношення адміністративної та дисциплінарної відповідальності арбітражного керуючого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. С. 96–99.

11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

12. Поляков Б. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ в редакції Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI. *Санація та банкрутство*. 2013. № 4. С. 34–38.

13. Яринко Б. Адміністративна відповідальність арбітражного керуючого. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 8. С. 128–132.

Анотація

Левшина Я. О. Види відповідальності арбітражного керуючого. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню видів відповідальності арбітражного керуючого. Наголошено, що арбітражний керуючий є одним із ключових учасників справи про банкрутство, а тому необхідним є законодавче встановлення ефективних форм контролю за його діяльністю. Автор доходить висновку, що залежно від правового регулювання існують такі види відповідальності арбітражного керуючого: господарсько-правова, цивільно-правова, дисциплінарна, адміністративна та кримінальна. Що стосується кримінальної та адміністративної відповідальності, то арбітражні керуючі можуть бути притягнені до неї і як суб'єкти незалежної професійної діяльності – арбітражні керуючі, і як посадові особи боржника (банкрута).

Ключові слова: банкрутство, арбітражний керуючий, неплатоспроможність, господарський суд, відповідальність.

Аннотация

Левшина Я. А. Виды ответственности арбитражного управляющего. – Статья.

Статья посвящена исследованию видов ответственности арбитражного управляющего. Отмечено, что арбитражный управляющий является одним из ключевых участников дела о банкротстве, а потому необходимо законодательное установление эффективных форм контроля за его деятельностью. Автор приходит к выводу, что в зависимости от правового регулирования существуют такие виды ответственности арбитражного управляющего: хозяйственно-правовая, гражданско-правовая, дисциплинарная, административная и уголовная. Что касается уголовной и административной ответственности, то арбитражные управляющие могут быть привлечены к ней и как субъекты независимой профессиональной деятельности – арбитражные управляющие, и как должностные лица должника (банкрота).

Ключевые слова: банкротство, арбитражный управляющий, неплатежеспособность, суд ответственность.

Summary

Levshina Ya. O. Types of liability of the arbitral trustee. – Article.

The article is devoted to the investigation of types of responsibility of the arbitration manager. It is emphasized that the arbitration manager is one of the key participants in the bankruptcy case, and therefore it is necessary to legislate effective forms of control over its activity. The author concludes that, depending on the

legal regulation, there are the following types of responsibilities of the arbitration manager: economic law, civil law, disciplinary, administrative and criminal. With regard to criminal and administrative liability, arbitral directors can be brought to it, as well as subjects of independent professional activity – arbitration managers, and as officials of the debtor (bankrupt).

Key words: bankruptcy, arbitration manager, insolvency, economic court, liability.